

بررسی و تحلیل آیات و احادیث در قالی‌های دوره صفویه

علی‌وندشعاری^۱، پردیس عسکری^۲

۱- دانشیار دانشکده فرش دانشگاه هنر اسلامی تبریز (نویسنده مسئول)

۲- دانشجوی ارشد دانشکده فرش دانشگاه هنر اسلامی تبریز

چکیده

در تاریخ فرش‌بافی ایران نقش مایه‌های تزئینی را می‌توان به وضوح دید. برخی موارد در راستای نوع کاربرد آن دارای مفاهیم مذهبی و بستری برای بکارگیری برخی مفاهیم دینی، مانند قالی‌های محرابی که در راستای القای مفاهیم دینی کارکردهایی داشته است. بخش مهم این قالی‌ها معروف به مجموعه سالتینگ می‌باشد که دارای کتیبه‌هایی با محتوای دینی و کارکرد مذهبی است. مسأله اصلی این پژوهش چگونگی بکارگیری متن و نقش مایه این قالی‌ها و نحوه شناسایی و تفسیر این کتیبه‌ها می‌باشد. این پژوهش به بررسی و ویژگی کلی قالی‌های محرابی می‌پردازد و نوع کارکرد و همچنین با مفاهیم این دسته از قالی‌ها آشنا شده و هدف اصلی آن آشنایی با مفاهیم و مضامین دینی است. در راستای مسأله اصلی، سؤالات پژوهش عبارتند از: مضامین احادیث و آیات تأکید بر چه موضوعی دارند؟ چه آیات و احادیثی در این قالی‌ها به کار رفته است؟ معانی و مفاهیم آیات و احادیث در چه راستایی هستند؟ نوع تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و ۱۰ نمونه از قالی‌های سجاده‌ای دوره صفوی که به صورت هدفمند انتخاب شده، مورد بررسی و خوانش قرار گرفته است. جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای بوده و تحلیل‌ها به شیوه کیفی می‌باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشتر محتوای کتیبه‌های این فرش‌ها در راستای توحید، نبوت و وحدانیت خداوند است و در متن قالی‌ها از نقش مایه‌های جانوری استفاده نشده است و اولویت بکارگیری برای نقوش گیاهان، گل‌ها و درختان است که بیانگر بهشت، فردوس و باغ می‌باشد.

واژگان کلیدی: قالی محرابی، صفویه، سالتینگ، آیات قرآن، محتوای دینی.

Study and analysis of Quranic verses and hadiths in Safavid Mihrabi carpets

Ali Vandshoari¹, Pardis Askari²

1. Associated Professor, Faculty of Carpet, Tabriz Islamic Art University (Corresponding Author)

2. Master student in Carpet Design, Faculty of Carpet, Tabriz Islamic Art University

Abstract

The history of design of the Persian carpet intertwined with the application of decorative motifs. Among different accomplished designs and formats, the Mihrabi rugs became a special type for the use of some religious practices. Some important part of these kinds of rugs, which belong to the Salting Collection, contain inscriptions and religious contents. By focus on Mihrabi carpets, the aim of this research was recognizing the general characteristics as well as identifying the texts and motifs on the inscriptions of the selected carpets. In addition, the research inquired the themes and meanings of the hadiths and Quranic verses that were used in these kinds of carpets. The author for conducting the descriptive-analytical study, purposefully selected 10 exemplars of Safavid Mihrabi rugs through the library sources. The results of this study showed that most of the contents of the inscriptions on the Mihrabi rugs were specified to inducing the principles of Islamic beliefs including monotheism and prophecy. Furthermore, although animal motifs were not depicted in the inscriptions of the carpets, the priority was specified to depiction of the plants, flowers, and trees, which all symbolized the Heaven.

Keywords: Mihrabi Carpet, Safavid rugs, Salting, Quranic verses, religious contents.

---

1. Email: a.vandshoari@tabriziau.ac.ir
2. Email: pardisaskari94@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

فرش‌های سالتینگ، متعلق به قرن ۱۶ یا ۱۷ میلادی (دوره‌ی صفویه) می‌باشد. که این دسته از فرش‌ها پس از آن که جرج سالتینگ، به موزه‌ی ویکتوریا البرت اهدا کرد به نام او خوانده شد. از ویژگی‌های این دسته از فرش‌ها می‌توان به بافت ظریف و تارهای ابریشمی و پودی از کرک نرم و زمینه را با بافتی یکنواخت از نخ‌ی با پوشش فلزی اشاره کرد. از نمونه فرش‌های سالتینگ که تعدادی از آن‌ها شامل فرش‌های ترنجی هست، که با شاخ و برگ و تاک، نخل، پرندگان و دیگر حیوانات و نقش‌هایی به سبک اسلیمی کار شده است. حاشیه‌های اصلی عمدتاً شامل کتیبه‌های خوشنویسی شده می‌باشد. حدود ۷۰ قالیچه از این مجموعه به شکل سجاده است که کتیبه‌های آن شعار مذهبی و آیاتی از قرآن می‌باشد. نقش‌های گل با فرش‌ها دیگر مجموعه یکسان ولی نقش‌های پرندگان و حیوانات در آن متفاوت است و در بیشتر نمونه‌ها از حیوانات و پرندگان استفاده نشده است (ایلند، ۱۳۷۹: ۶۶). در ارتباط با محراب دو نظریه کلی مطرح است و غرض از ایجاد محراب در مساجد به طور نمادین معطوف ساختن نمازگزاران به سوی قبله بوده، اما شاید محراب در سایر فرهنگ‌ها دارای مفهوم نمادین دیگری نیز بوده است. با این امر معمار مسلمان چون به تصویر کردن موجودات زنده مجاز نبود، القای حضور پیامبر (ص) را در مسجد به صورت نمادین با ایجاد محراب پدید آورد بدین ترتیب محراب عنوان عالیترین نماد مذهبی را به خود گرفته است این گونه از فرش‌ها همانطور که از نامشان پیداست یادآور محراب، جایگاه نماز، سجده‌گاه و مقدس‌ترین عمل نماز می‌باشد. اولین تعریفی که از فرش‌های محرابی ارائه شده است، این است که این فرش‌ها جهت نماز در منزل یا برای امام جماعت مساجد بافته شده است (اسکندر پور خرمی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰). در این دسته از فرش‌ها شاهد بازتاب نقش محراب مساجد بر روی زمینه‌ی فرش‌ها می‌توان بود. نماز خواندن بر فرش، سبب گسترش فرش‌هایی به نام فرش سجاده یا فرش‌های محرابی شده است. ویژگی کلی این دسته از فرش‌ها استفاده از انواع اسلیمی و ختایی در زمینه است و هیچ گونه حیوان و انسانی در نقوش این فرش‌ها دیده نمی‌شود. در بیشتر فرش‌های

محرابی در قسمت نیمه‌بالایی فرش نوشته‌هایی به خط ثلث و نسخ و نستعلیق است. در طاق یا محراب فرش شاهد اسماء الله، وجود کتیبه‌های «الله اکبر» یا «الله اکبر کبیرا» که به شکلی کار شده است که تعادل و توازن را حفظ می‌کند. بخش اصلی و اساسی نقوش قالی شامل کتیبه‌های با عبارت قرآنی، اسماء، الله، ذکر سجده، ادعیه، صلوات و شهادتین است و در کنار این کتیبه‌ها شاهد نقوش اسلیمی و نقوش ختایی که در جهت آراستن فرش‌ها طراحی شده است. فرش‌های محرابی به شکل‌های مختلفی می‌توان دید که شامل: محرابی قندیل‌دار، محرابی صف، محرابی درختی، محرابی تصویر دار، محرابی ستون‌دار و محرابی گلدانی می‌باشد. در فرهنگ دهخدا در تعریف سجاده چنین آمده است: «سجاده محرابی، جانمازی که به صورت محراب بافند» (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۳۴۸۱). این پژوهش به خوانش این آیات و احادیث و همچنین کارکرد و قرارگیری احادیث فرش‌های سجاده (جانمازی) سالتینگ می‌پردازد و آنها را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. مضامین احادیث و آیات تأکید بر چه موضوعی دارند؟ چه آیات و احادیثی در این قالی‌ها به کار رفته است؟ معانی و مفاهیم آیات و احادیث در چه راستایی هستند؟ و در ابتدا ویژگی‌های هر فرش را بیان می‌کنیم و در آخر جدولی برای جمع‌بندی آورده شده است.

مبانی نظری و پیشینه‌ی تحقیق

در این راستا چندین مقاله به بررسی فرش‌های محرابی سالتینگ پرداخته شده و با مقایسه‌هایی با دیگر فرش‌ها صورت گرفته است که به شرح زیر می‌باشد: حسن کمندلو (سال ۸۸) با عنوان «نگاهی به قالی‌های محرابی موزه فرش آستان قدس رضوی و بررسی قالی هفت شهر عشق» در این مقاله قالی‌ها با نقش محراب برگرفته از مناطق مختلف ایران تزیین شده است و در موزه فرش آستان قدس رضوی نگه داری می‌گردد. هر کدام از این مناطق به لحاظ تاریخی و هنری در تولید قالی سابقه‌ای درخشان داشته‌اند. برخی از آن‌ها نیز در مقاطعی از تاریخ کانون مهم فرش‌بافی ایران به شمار می‌آمده‌اند. در تاریخ تمام فرش‌هایی را که در این مناطق با فرهنگ گوناگون

تولید شده، می‌توان روح هنر اسلامی را مشاهده کرد که در شکل‌ها و صورت‌های مختلف تجلی پیدا کرده است. در بخش پایانی مقاله، قالی هفت شهر عشق به طور کامل بررسی قرار گرفته است. و معرفی این آثار از این جهت که تاکنون کتاب یا مقاله‌ای درباره‌ی این قالی‌های طرح محراب موزه‌های رضوی چاپ یا منتشر نشده اهمیت دارد. مقاله دیگر از پرویز اسکندرپور خرمی، محسن قاسمی‌نژاد رائینی، سید بدرالدین احمد (سال ۹۸) با عنوان «رمز نقوش در سجاده‌ها و فرش‌های محرابی دوره اسلامی در ایران» که به بررسی طرح و نقش محراب و فرش‌های محرابی در آثار نگارگری پرداخته است و در ادامه فرش‌های محرابی به ۴ دسته تقسیم و آن را مورد مطالعه قرار داده است. مقاله‌ی شبینم محمدی، علی وند شعاری (سال ۱۳۹۲) با عنوان «بررسی کارکرد نقش و نوشتار در قالی‌های جانمازی (سجاده‌ای)» به ارائه نمونه‌هایی از قالی‌های سجاده‌ای صفوی و بررسی آن‌ها پرداخته است و با هدف تفسیر آیات و اسماء الهی به کار برده در فرش‌های سجاده‌ای و پیوستگی انکار ناپذیر عرفان و هنر اسلامی بر روی فرش دستیاب (قالی‌های سجاده‌ای) را نشان داده است. در ابتدا به معرفی نمونه‌ها و ویژگی‌های فرمی و در انتهای مقاله در یک جدول تطبیقی به آیات به کار رفته و نیز محتوای آن‌ها اشاره شده است. مقاله‌ی دیگر نوشته‌ی انیس تنهایی، رضوان خراسس (سال ۱۳۸۸) با عنوان «انعکاس مفاهیم نماز در قالیچه‌های محرابی صفویه و قاجاریه» در این مقاله سعی شده تا مضامین مرتبط با مفاهیم و پیام نماز در قالی‌های ایرانی سده‌های شانزدهم نوزدهم/دهم - سیزدهم به ویژه قالی‌های سجاده‌ای - محرابی، مورد بررسی قرار گیرد. در ابتدا ویژگی‌ها و مبانی نماز و ارتباط معنوی آن با انسان مطرح می‌شود، سپس با توجه به روند توسعه‌ی قالی‌بافی دران صفویه و قاجاریه، ساختار و ویژگی‌های قالی‌های سجاده‌ای - محرابی این دوره بررسی می‌شود، سپس و مفاهیم نماز، در نمونه‌های انتخابی قالی‌های ایرانی دوران صفویه و قاجاریه تبیین تحلیل می‌شود. مقالاتی بودند که در راستا کار کرده‌اند. تمامی مقالات موجود به بررسی قالی‌های محرابی از لحاظ تاریخی و همچنین به رمز نقوش و همچنین در مواردی به مقایسه‌ی

قالی‌های سالتینگ با دیگر قالی‌های محرابی پرداخته‌اند در این مقاله به صورت اختصاصی به ویژگی‌های قالی سالتینگ و به خوانش آیات و احادیث پرداخته شده است.

روش انجام پژوهش:

در این پژوهش به ۱۰ نمونه از قالی‌های سجاده‌ای که به صورت هدفمند انتخاب شده و جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای بوده است. تحلیل مطالب به شیوه تاریخی - توصیفی (توصیفی - تحلیلی) می‌باشد در ابتدا به معرفی نمونه‌ها و خوانش آیات، احادیث و ویژگی طرح و نقش قالی‌ها پرداخته و در آخر یک جدول جهت جمع‌آوری نمونه و مطالب ارائه داده شده است.

فرش‌های محرابی دوره‌ی صفویه:

فرش‌های محرابی، مرتبط با محراب مساجد و محراب در دوره‌ی اسلامی و حتی ریشه دیرینه‌تر یعنی در مهرابه‌های پیش از اسلام معرفی شده است که در ایران و سایر مناطق جهان به عنوان جایگاه پرستش مهر وجود داشته است. به لحاظ نمادین محوری‌ترین بخش در معماری مسجد، محراب است. این واژه در لغت به معنای محل جنگ و جهاد است و از دیدگاه راغب اصفهانی در المفردات، محراب مسجد را از آن رو محراب گویند که محل جنگ با شیطان و هوای نفس است (اسکندرپور خرمی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰). این دسته از فرش‌ها مربوط به دوره‌ی صفویه است که نمونه محرابی آن با نقوش گیاهی و ختایی کار شده است و هیچ‌گونه حیوانی در این نمونه نمی‌توان دید و شاهد آیات و احادیثی دور تا دور محراب یا به صورت کتیبه در حاشیه می‌تواند مشاهده کرد. در ادامه به معرفی چند نمونه از قالی‌های محرابی صفویه معروف به قالی‌های سالتینگ پرداخته شده است. آیات، احادیث و ویژگی ظاهری هر فرش مورد مطالعه قرار گرفته است.

۱- قالیچه‌ی سجاده‌ای ابریشمی غنی شده با گلابتون شمال غرب ایران (پایانه سده دهم هجری مجموعه مادام‌ای. پرواینچی. ۱۶۲×۱۰۷ سانتی متر)

در متن این قالی از نقوش جانوری استفاده نشده است و اجزاء در این دسته از فرش‌ها نمایانگر باغ و بهشت می‌باشد. طرح و نقش این فرش در زمینه پر شده از بند اسلیمی و گل‌های ریز ختایی است. در نیمه‌ی پایینی حاشیه، جایی که نمازگذار ایستاده نوشته‌های قرآنی و متون مذهبی استفاده نشده است. حاشیه‌ی باریک بیرونی‌بندی از گل‌های ختایی و حاشیه بزرگ درونی بند اسلیمی که به اسلیمی گل‌دار معروف است می‌توان دید و حاشیه باریک درونی با بندبندی ختایی پر شده است و در نیمه‌ی بالایی حاشیه‌ها می‌توان متون مذهبی و قرآنی را مشاهده کرد. در حاشیه بزرگ سوره (بقره: ۲۵۵) «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ» در این آیه، ۱۶ مرتبه نام و صفات خداوند مطرح شده، به همین سبب آیت‌الکرسی شعار و پیام توحید است. حاشیه‌ی کوچک درونی سوره (اسراء: ۷۸ تا ۷۹) «اقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْانِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا. وَ مِنْ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا» که بر زمان نمازهای یومیه و همچنین فضیلت به جای آوردن نماز شب اشاره دارد. در حاشیه‌ی کوچک بیرونی قالی سوره (بقره: ۲۸۵ تا ۲۸۶) «أَمَنْ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نَقْرُقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» نقش بسته شده است، نوشته‌هایی با خطوط ثلث، کوفی و نسخ هست. در گوشه‌ی حاشیه‌ی بزرگ دو قاب با عبارات «لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی ولی الله» به خط کوفی معقلی نوشته شده است.

در متن قالی و بین طرح محراب و حاشیه درونی، اسماء خداوند مانند اللطیف العظیم، الباسط، الرافع، الحی القیوم ... و در نوار دور محراب سوره (ابراهیم: ۴۰ و ۴۱) «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دَعَاءِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ» نوشته شده است و در کتیبه بالای متن زیر محراب عبارت الله اکبر نیز ذکر شده است.

تصویر ۱: قالیچه‌ی سجاده‌ای ابریشمی غنی شده با گلابتون شمال غرب ایران (پایانه سده دهم هجری مجموعه مادام‌ای. پرواینچی. ۱۶۲×۱۰۷ سانتی متر) (پوپ، اکرم، ۱۲، ۱۳۸۷/۱۱۶۵)

۲- قالیچه محرابی تبریز سده هفدهم / یازدهم موزه فرش ایران ۱/۴۵×۱/۲ سانتی متر

این فرش مانند نمونه‌ی قبلی که طرح و نقش متن قالی با نقوش اسلیمی و ختایی در زمینه‌ای تیره، نقش بسته شده است. لچک محراب پر شده از گل‌های ختایی در زمینه‌ی تیره همانند رنگ متن اصلی فرش که در قسمت فوقانی هیچ گونه متون مذهبی و آیاتی استفاده نشده است اما در قسمت بالایی شاهد متون قرآنی خواهیم بود در حاشیه بزرگ این قالیچه که زمینه‌ی کرم دارد، صلوات بر چهارده معصوم (ع)، در حاشیه کوچک درونی آیت‌الکرسی «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ. لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرِّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيَمْنُ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ. اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ

در ادامه کتیبه‌های حاشیه بزرگ پر شده از بندهای ختایی و اسلیمی است.

تصویر ۳: قالیچه قندیل دار اوایل سده‌ی یازدهم هجری موزه تویقالی، استانبول، ۱۵۷×۱۱۹ سانتی متر (پوپ، ۱۲، ۱۳۸۷/۱۱۶۸)

۴- قالیچه سجاده‌ای، شمال غرب ایران اوایل سده‌ی یازدهم هجری، قبلاً متعلق به دولت ترکیه (اکنون در موزه تویقالی)

تفاوت این قالی با قالی‌های دیگر استفاده از سوره (انعام: ۸۳ و ۸۴) «وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَأٍ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» است. حاشیه کوچک بیرونی قالیچه که به توحید و دوری از شرک اشاره دارد (تنهایی، ۱۳۸۸: ۱۸). در حاشیه‌ی بزرگ همچون نمونه‌های قبلی شاهد آیت‌الکرسی هستیم. کتیبه‌هایی که در گوشه‌ی فرش آورده شده است از عبارت «لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی ولی الله» و در حاشیه کوچک درونی سوره (نور: ۳۵) «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ» آمده است. در زیر محراب کلمه «الله اکبر» را مشاهده می‌کنیم. در زمینه محراب فاصله بین حاشیه کوچک درونی و محراب به نظر می‌رسد از القاب خداوند استفاده کرده است. متن این فرش برخلاف نمونه‌های قبلی طرح و نقش این فرش، درختان در بخش پایین متن قالی به صورت قرینه آورده شده است و تجلی‌گاه باغ و بهشت است. طرح باغی با عنوان تجلی بهشت نمودی از آرامش است.

إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» در نوار دور محراب نیز سوره (ابراهیم: ۴۰ و ۴۱) «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ» نوشته شده است (تنهایی، ۱۳۸۸: ۱۳). و در زیر محراب کتیبه‌ای با چنین کلماتی (محمد(ص) و علی(ع) و الله) آورده شده است.

تصویر ۲: قالیچه محرابی تبریز سده هفدهم/ یازدهم موزه فرش ایران ۱/۴۵×۱/۲ سانتی متر (hali.com)

۳- قالیچه قندیل دار اوایل سده‌ی یازدهم هجری موزه تویقالی، استانبول، ۱۵۷×۱۱۹ سانتی متر

در زیر محراب، کلمه الله به زیبایی جلوه‌گر بوده و نشان از اصل توحیدگرایی و آن که هستی، پرتویی از نور پروردگار است دارد. دو ستاره هشت پر با همان عبارات (لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی ولی الله) در گوشه‌های بالای حاشیه بزرگ به خط کوفی معقلی نقش بسته شده و آیت‌الکرسی در حاشیه کوچک درونی و دعا و صلوات در چهارده معصوم(ع) در حاشیه کوچک بیرونی است (تنهایی، ۱۳۸۸: ۱۵). در کتیبه‌های حاشیه بزرگ بر روی بندهایی ختایی نوشته‌هایی آمده است که در سمت راست تصویر بر روی کتیبه «ان الله و ملائکته یصلون علی النبی» و در ادامه در کتیبه‌ی بالایی «لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله» و کتیبه‌ی سمت چپ فرش ناخوانا است. در متن فرش سه قندیل وجود دارد که قندیل وسط از دیگر قندیل‌ها بزرگ‌تر است و متن فرش با اسلیمی و ختایی و زمینه‌ی لچک محراب از نقوش ختایی پر شده است و اسم دو پیامبر اسلام محمد و علی را می‌توان دید. در حاشیه‌ی بیرونی و درونی بندهای ختایی و اسلیمی آورده شده است.

و از نقوش حیوانات و پرندگان استفاده نشده است.

تصویر ۴: قالیچه سجاده‌ای، شمال غرب ایران اوایل سده یازدهم هجری، قبلاً متعلق به دولت ترکیه (اکنون در موزه توبقاپی) (پوپ، ۱۲، ۱۳۸۷/۱۱۶۹)

دُرِّیَّتِی رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ» و در لچکی محراب شاهد نوشته‌های ناخوانا که اگر بخواهیم مانند قالی‌های دیگر در نظر بگیریم از القاب خداوند استفاده شده است.

تصویر ۵: قالیچه سجاده‌ای غنی شده با گلابتون، شمال غرب ایران / اواخر سده دهم هجری. در تملک برادران بکری ۱۶۰×۱۱۰ سانتی متر (پوپ، ۱۲، ۱۳۸۷/۱۱۶۶)

۵- قالیچه سجاده‌ای غنی شده با گلابتون، شمال غرب ایران / اواخر سده دهم هجری. در تملک برادران بکری ۱۶۰×۱۱۰ سانتی متر

در این نمونه زمین‌یه زیر محراب پر شده از بند ختایی و گل‌های شاه عباسی با زمینه لاک‌ی رنگ و در حاشیه بیرونی کوچک با رنگ لاک‌ی سوره (بقره: ۲۸۵ و ۲۸۶) «أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نَعْرِقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» را نوشته است. در حاشیه بزرگ متنی آمده که به نظر می‌آید «اللَّهُ اله هو القيوم...» نوشته شده است. در گوشه‌های حاشیه در سمت بالا کتیبه‌هایی همچون نمونه‌های گذشته «لااله الاالله، محمد رسول الله، على ولي الله» قرار دارد و در حاشیه کوچک درونی سوره (اعراف: ۲۰۴ تا ۲۰۶) «وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخَيْفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ» را نوشته است. در محراب سوره (ابراهیم: ۴۰ و ۴۱) «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ

۶: قالیچه سجاده‌ای شمال غرب ایران اوایل سده یازدهم هجری قبلاً متعلق به دولت ترکیه اکنون در موزه توبقاپی

این فرش مانند نمونه‌های دیگر در زیر محراب نمایانگر باغ و بهشت است. که به شکل قرینه شده درختان در زیر محراب الله اکبر مشاهده می‌شود. این فرش دارای سه حاشیه که حاشیه کوچک بیرونی سوره (انعام ۸۳ و ۸۴) «وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» آمده است. حاشیه بزرگ سوره ایت‌الکرسی و حاشیه کوچک درونی از سوره (نور: ۳۵) «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» آورده شده است. لچک محراب القاب خداوند آمده است و مانند نمونه‌های پیشین کار شده و در ادامه سوره‌ها در قسمت فوقانی حاشیه اسلیمی و ختایی کار شده است.

تصویر ۶: قالیچه سجاده‌ای شمال غرب ایران اوایل سده یازدهم هجری قبل از متعلق به دولت ترکیه اکنون در موزه توبقاپی (پوپ، ۱۲، ۱۳۸۷/۱۱۶۹)

۷: قالیچه جانمازی حومه اصفهان از مجموعه فرش ایران

این فرش از نظر طرح و نقش با دیگر فرش‌های سجاده‌ای این دوره کمی متفاوت است. از خطوط شکسته به جای گردان استفاده شده است. در زیر محراب واگیرهای با بند ختایی شکسته طراحی و همان تکرار شده است. در زیر محراب شهادتین «لا اله الا الله محمد رسوا الله» و «علی ولی الله» در قسمت چپ لچک محراب آمده است و در لچک محراب استفاده از اسلیمی‌های شکسته و نوشته «عجلو بالصلاه قبل الفوت الله اکبرو عجلو بالتوبه قبل الموت الله اکبر» آمده است. «نوشته این جانمازی مانند جانمازی بالا، قبل از مرگ، انسان‌ها را به نماز و توبه دعوت می‌نماید: عجله کن به نماز قبل از اینکه وقت آن بگذرد و عجله کن به توبه قبل از اینکه مرگ فرا رسد.» (وندشعاری، ۱۳۹۲: ۱۲۶). این فرش تنها یک حاشیه بزرگ دارد که با بند شکسته اسلیمی پر شده است و به صورت واگیرهای سرتاسر حاشیه را پوشش می‌دهد. این فرش مانند دیگر فرش‌ها سجاده‌ای هیچ‌گونه حیوان در آن نیست.

تصویر ۷: قالیچه جانمازی حومه اصفهان از مجموعه فرش ایران (بی‌نام، ۵۰، ۱۳۶۱)

۸: قالیچه سجاده‌ای غنی شده با گلابتون شمال غرب ایران اواخر سده دهم هجری موزه متروپولیتن (قبلاً مجموعه ایزاک فلچر) ۱۶۱×۱۶۷ سانتی متر

این جانمازی از نظر شیوه کار و طرح اصیل ایرانی و اسلامی آن از بهترین و بی‌نظیرترین جانمازی‌های عصر صفویه است. در حاشیه‌های بزرگ قسمت بالایی قالیچه از سوره بقره به نام آیت‌الکرسی خط زیبای ثلث نوشته شده است. در چهار گوشه قسمت بالایی قالیچه، چهار مربع که حاوی جمله: «لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله» است. در متن محراب قالیچه، اسامی متعدد و مبارک خداوند قادر متعال و در حاشیه‌ی باریک بیرونی قالیچه، از سوره بقره آمده است. در حاشیه بیرونی سوره (بقره: ۲۸۵ و ۲۸۶) «مَنْ الرُّسُولُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِضْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» و در حاشیه سبز رنگ اطراف متن که اغلب رفو شده، با خط نسخ از سوره (اعراف: ۲۰۳ تا ۲۰۵) «وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْنَاهَا قُلْ إِنَّمَا اتَّبَعُ مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَإٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخَيْفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ» به رنگ سفید آمده است. دور تا دور محراب قالیچه که حالت گنبد دارد، چنین خوانده می‌شود: «لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله و الشکور الغفور» می‌توان دید. کتیبه کوچک زیر محراب عبارت «الله اکبر کبیرا» است. در بخش حاشیه بزرگ کرم رنگ، چهار کتیبه به رنگ لاک‌ی با خط کوفی «رسول الله علی ولی الله معقلی و با عبارت لا اله الا الله» آورده شده است. هر یک از این چهار کتیبه در درون یک دایره جای گرفته است. در حاشیه بزرگ از بندهای ختایی نیز استفاده

تصویر ۹: قالیچه سجاده‌ای قرن ۱۶ و ۱۷ میلادی سایز ۱۶۴×۱۰۲ سانتی‌متر (islamicart.museum.org)

۱۰: فرش سجاده‌ای درختی دوره صفویه

در زیر محراب، زمینه فرش درختان شکوفه در قسمت پایینی که تجلی‌گر باغ و بهشت می‌باشد و در وسط متن گلدانی و در نیمه بالایی فرش با ختایی و اسلیمی ماری پر شده است و در زیر طاق محراب درون کتیبه کلمه‌ی «الله اکبر» را می‌بینیم. لچکی محراب مانند نمونه فرش ۴ و ۶ و ۸ کار شده است. این فرش دارای سه حاشیه که در حاشیه باریک بیرونی سوره (بقره: ۲۸۵ و ۲۸۶) «أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» با رنگ آبی بر زمینه قرمز کار شده است و در ادامه آن نیمه‌ی پایینی حاشیه‌ی فرش بندختایی کار شده است. در حاشیه‌ی پهن درون کتیبه‌ها در نیمه بالایی فرش آیت‌الکرسی و در گوشه‌ی کتیبه‌هایی همچون نمونه قبل کار شده است و در نیمه‌ی پایین حاشیه با اسلیمی گل‌دار حاشیه را پر کرده است. در حاشیه‌ی باریک درونی بر زمینه زرد با رنگ مشکی سوره (اعراف ۲۰۴ تا ۲۰۶) «وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخَيْفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

شده است (وندشعاری، ۱۳۹۲: ۱۲۵). این نمونه تمام زمینه لاکی زیر محراب با بند ختایی و گل شاه عباسی پر شده است و دارای اسلیمی ماری با رنگ سفید درون فرش می‌توان دید و در حاشیه بزرگ در ادامه کتیبه ۴ گوش اسلیمی‌های دهن اژدری و ختایی و در ادامه حاشیه‌های کوچک بند ختایی آورده شده است.

تصویر ۸: قالیچه سجاده‌ای غنی شده با گلابتون شمال غرب ایران اواخر سده دهم هجری موزه متروپولیتن (قبلا مجموعه ایزاک فلچر) ۱۶۷×۱۶۱ سانتی‌متر (پوپ، ۱۳۷۸، ۱۲، ۱۱۶۷)

۹: قالیچه سجاده‌ای قرن ۱۶ و ۱۷ میلادی سایز ۱۶۴×۱۰۲ سانتی‌متر

در زیر محراب از بندهای ختایی و اسلیمی روی زمینه پر شده است و در زمینه لچک بر خلاف نمونه قبل که از القاب خداوند استفاده شده. در این کار بر روی زمینه زرد با اسلیمی ماری و بندهای ختایی پر شده است و همچون نمونه‌های قبل هیچ اثری از حیوانات و پرندگان در کل فرش نمی‌بینیم و دارای سه حاشیه که حاشیه‌ی باریک بیرونی با بند ختایی بر زمینه قرمز و حاشیه‌ی پهن با کتیبه که درون کتیبه در قسمت بالایی فرش از آیت‌الکرسی نوشته شده است. قسمت پایینی کتیبه‌ها با اسلیمی ماری و بند ختایی پر شده است و کف زمینه‌ی حاشیه بزرگ شاهد بندختایی هستیم. در حاشیه باریک درونی سوره (احزاب: ۵۶) «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» بر زمینه قرمز رنگ آورده شده است.

وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ» آورده‌اند و در نیمه‌ی
فوقانی حاشیه شاهد اسلیمی هستیم و دور محراب متنی
ناخوانا آمده است.

تصویر ۱۰: فرش سجاده‌ای درختی دوره صفویه
(www.sothebys.com)

جدول ۱: ویژگی کلی قالی‌های محرابی دوره صفویه

شماره	نمونه فرش	آیات و احادیث در حاشیه	آیات و احادیث در محراب و لچک محراب	آیات، احادیث در زمینه	توضیحات متن
۱		حاشیه بزرگ: (بقره: ۲۵۵) حاشیه درونی کوچک: (اسراء: ۸۱ تا ۷۸) حاشیه بیرونی کوچک: (بقره: ۲۸۵ تا ۲۸۶) گوشه حاشیه بزرگ: لاله الاله، محمد رسول‌الله، علی ولی الله	لچک محراب: اسماء خداوند نوار محراب: آیه ابراهیم	زیر محراب: الله اکبر	بدون استفاده از حیوانات. زمینه لاک‌ی استفاده از بند اسلیمی و ختایی در امتداد حاشیه در قسمت فوقانی قالی استفاده از بند ختایی و حاشی بزرگ اسلیمی گل‌دار.
۲		حاشیه بزرگ: صلوات بر ۱۴ معصوم حاشیه کوچک درونی: آیت‌الکرسی	نوار محراب: (ابراهیم: ۴۰ و ۴۱)	استفاده از کلمات محمد(ص) علی(ص) و الله آمده است	زمینه کار در قسمت فوقانی استفاده از بند اسلیمی و ختایی و لچک محراب بند ختایی و در امتداد حاشیه بزرگ اسلیمی ماری و بند ختایی آمده است.
۳		گوشه حاشیه بزرگ: لاله الاله، محمد رسول الله، علی ولی الله. حاشیه کوچک درونی: آیت‌الکرسی حاشیه کوچک بیرونی: دعا و صلوات بر ۱۴ معصوم	-----	زیر محراب: الله اکبر	استفاده از قندیل و بند ختایی و اسلیمی در زمینه و در قسمت فوقانی حاشیه بزرگ درون کتیبه‌ها اسلیمی ماری و بند ختایی و در امتداد حاشیه کوچک بند ختایی آمده است
۴		حاشیه بزرگ: آیت‌الکرسی حاشیه کوچک بیرونی: (انعام: ۸۳ و ۸۴) حاشیه کوچک درونی: (نور: ۳۵) گوشه حاشیه بزرگ: لاله الاله، محمد رسول الله، علی ولی الله	لچک محراب: اسماء خداوند نوار محراب: آیه ابراهیم	زیر محراب: الله اکبر	درخت سرو و درخت شکوفه که به صورت قرینه کار شده است و شاه عباسی و یک دست گل در وسط فرش و در قسمت بالایی زمینه اسلیمی ماری زمینه پر شده است و در حاشیه گل‌های بزرگ شاه عباسی و بند ختایی قسمت حاشیه فوقانی را پوشانده است

<p>زمین با بند ختایی و اسلیمی ماری پر شده است و حاشیه بزرگ با بند ختایی در زمینه سبز در قسمت فوقانی قالی نقش بسته شده است</p>	<p>زیر محراب: الله اکبر</p>	<p>نوار محراب: (ابراهیم: ۴۰ تا ۴۱)</p>	<p>حاشیه کوچک درونی: (اعراف: ۲۰۴ تا ۲۰۶) حاشیه کوچک بیرونی: (بقره: ۲۸۵ تا ۲۸۶)</p>		<p>۵</p>
<p>زمینه با دو سرو قرینه و با درخت شکوفه پر شده است و در وسط آن شاه عباسی و در قسمت بالایی زمینه اسلیمی ماری و در حاشیه بزرگ قسمت فوقانی بند ختایی و اسلیمی ماری کار شده است.</p>	<p>زیر محراب: الله اکبر</p>	<p>لچک محراب: اسماء خداوند</p>	<p>حاشیه کوچک بیرونی: سوره (انعام ۸۳ و ۸۴) حاشیه بزرگ: آیت الکرسی حاشیه کوچک درونی: سوره (نور ۳۵)</p>		<p>۶</p>
<p>متن زمینه به صورت واگیرهای از بند ختایی شکسته با گل‌های بزرگ شاه عباسی پر شده است. حاشیه بزرگ هم با بند شکسته ختایی و اسلیمی به صورت واگیره در آمده است.</p>	<p>زیر محراب: شهادتین: لا اله الا الله محمد رسوا الله و علی ولی الله</p>	<p>لچک محراب در سمت چپ لچک محراب: علی ولی الله لچک محراب: عجلو بالصلاه قبل الفوت الله اکبر و عجلو بالتوبه قبل الموت الله اکبر</p>	<p>---</p>		<p>۷</p>
<p>متن قرمز رنگ با بند ختایی و اسلیمی ماری که به طرف محراب رسم شده است می‌توان دید و قسمت فوقانی حاشیه بزرگ اسلیمی و ختایی می‌شود دید.</p>	<p>زیر محراب: الله اکبر</p>	<p>لچک محراب: اسماء خداوند دور نوار محراب: لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله و - الشکور - الغفور</p>	<p>حاشیه بزرگ: آیت الکرسی کتیبه حاشیه بزرگ: رسول الله علی ولی الله لا اله الا الله گوشه حاشیه بزرگ: لاله الله، محمد رسول الله، علی ولی الله حاشیه کوچک درونی: سوره (اعراف ۲۰۳ و ۲۰۵) حاشیه کوچک بیرونی: سوره (بقره ۲۸۵ و ۲۸۶)</p>		<p>۸</p>
<p>زمینه تیره یا بند ختایی و اسلیمی کار شده است که قرینه گسترش داده شده. و در ادامه کتیبه‌های حاشیه بزرگ قسمت فوقانی با بند ختایی و اسلیمی ماری فضا سازی کرده‌اند.</p>			<p>حاشیه بزرگ: آیت الکرسی حاشیه کوچک درونی: سوره (احزاب: ۵۶)</p>		<p>۹</p>
<p>زمینه با درختان شکوفه به صورت قرینه پر شده است و در وسط یک گدان و شاه عباسی قرار دارد و قسمت بالای زمینه اسلیمی ماری قرار دارد و در قسمت فوقانی حاشیه بزرگ اسلیمی گل‌دار کار شده است.</p>	<p>زیر محراب: الله اکبر</p>	<p>لچک محراب: اسماء خداوند</p>	<p>حاشیه بزرگ: آیت الکرسی حاشیه کوچک درونی: سوره (اعراف ۲۰۴ و ۲۰۶) حاشیه کوچک بیرونی: سوره (بقره ۲۸۵ و ۲۸۶)</p>		<p>۱۰</p>

نتیجه‌گیری

توجه به مقوله‌ی نماز به عنوان ستون دین اسلام از سده‌های اولیه اسلام تأکید شده است و شاهد انعکاس آن در هنرها به خصوص هنر قالی‌بافی و تولید فرش‌هایی با عنوان محرابی یا سجاده‌ای در تمامی ادوار تاریخی بوده‌ایم که فقط برای نماز خواندن از این نوع قالی‌ها استفاده شده است. در عصر صفویه قالی‌هایی با عنوان محرابی سالتینگ است که این نوع قالی‌ها محرابی دارای ویژگی‌های چون نداشتن شمایل‌نگاری، حیوانات و استفاده از اسلیمی و ختایی‌ها و داشتن آیاتی از کتاب آسمانی قرآن می‌باشد. آیاتی که در این گروه از فرش‌ها استفاده شده است در برگیرنده‌ی مفاهیم حکمت و فلسفه‌ی نماز، توحید، نبوت، وحدانیت خدا، وعده‌ی بهشت است. در

حاشیه‌ی بزرگ می‌توان سوره‌های بقره و آیت‌الکرسی و صلوات بر ۱۴ معصوم در تمامی موارد می‌توان کتیبه‌ی لایله‌الله - محمدرسول‌الله و علی و الله مشاهده کرد. در حاشیه‌ی کوچک سوره بقره، اسراء، انعام، اعراف و احزاب و همچنین آیت‌الکرسی را می‌توان به وضوح دید. تمامی موارد در لچک محراب اسماء خداوند علی‌ولی‌الله و پیش‌خواندن نمازگذار به نماز نوشته شده است و نوار دور محراب آیه ابراهیم و در نمونه‌ای دیگر الله اکبر و زیر محراب همچنین الله اکبر و شهادتین آمده است و نقوشی که در زیر محراب استفاده شده است نقوش گیاهی، گل، درختان، اشاره به باغ، بهشت، فردوس برین دارد و در تمامی نمونه‌ها فضای میان محراب و حاشیه کوچک درونی فضایی خالی وجود دارد که نوشته‌هایی از القاب خداوند متعال مشاهده می‌شود.

منابع

۱. ایلند، موری. لی. (۱۳۷۹). «فرش سالتینگ». ماه هنر، ترجمه مزگان محمدیان نمینی، صص ۶۶-۷۳.
۲. بی‌نام. (۱۳۶۱). «هنر قالی بافی ایران»، تهران: سازمان اتکا.
۳. اسکندر پورخرمی، پرویز. قاسمی نژاد رائینی، محسن و سیدبدرالدین احمدی. (۱۳۸۹) «رمز و نقوش در سجاده‌ها و فرش‌های محرابی دوره اسلامی در ایران»، گلجام، شماره ۱۶، صص ۹-۱۹.
۴. پوپ، آرتراپهام و دیگران. (۱۳۸۷). سیری در هنر ایران (از دوران پیش از تاریخ تا امروز). ترجمه سیروس پرهام و دیگران، جلد ۱۲، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۵. تنهایی، انیس و رضوان خزایی. (۱۳۸۸). «انعکاس مفاهیم در قالیچه‌های محرابی صفویه و قاجاریه»، مطالعات هنر اسلامی، شماره ۱۱، صص ۷-۲۴.
۶. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغت نامه. جلد ۹، چاپ دوم، تهران: دانشگاه تهران.
۷. فرشیدینگ، فرزانه. افهمی، رضا و حبیب‌الله آیت الهی. (۱۳۸۸). «نشانه شناسی‌های قالی‌های محرابی»، گلجام، شماره ۶ و ۷، صص ۹-۳۷.
۸. کمندلو، حسن، (۱۳۸۸)، «نگاهی به قالی‌های محرابی موزه فرش آستان قدس رضوی و بر روی قالی هفت شهر عشق»، فصلنامه تحلیل پژوهشی نگره، شماره ۱۲، صص ۱۹-۳۹.
۹. وندشعاری، علی و شبینم محمدی. (۱۳۹۲). «بررسی کارکرد نقش و نوشتار در قالی‌های جانمازی (سجاده‌ای) مطالعه‌ی موردی کتیبه‌های شش قالی سجاده‌ای»، فصلنامه علمی آموزش پژوهشی، شماره ۱، صص ۱۲۳-۱۲۸.

منابع و پایگاه‌های اینترنتی:

<https://hali.com/choices/tehrans-treasure/>
<http://islamicart.museumwnf.org/>
<http://www.sothebys.com/>